

ВИХОВАННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОГЛЯДІВ ПРЕДСТАВНИКІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Стаття присвячено аналізу різних поглядів, що стосуються становлення особистості в педагогічній соціології. Проаналізовано погляди як прихильників цього педагогічного напрямку (Ф. Знанецький, В. Готтліб, Й. Галасінський), так і критиків (С. Волошин). Констатовано, що попри низку критичних висловлювань на адресу педагогічної соціології сучасні педагоги, розробляючи виховну проблематику, часто дотримуються соціологічної точки зору. Наведено низку визначень поняття «виховання» з точки зору педагогічної соціології, суть яких зводиться до такого його трактування: це інтервенція в діалектичні відносини особи і світу, що регулює їх взаємостосунки за допомогою творчої співдії суспільства й особи. Доведено, що суспільна диференціація спричиняє суспільну нерівність, вплив якої на становлення особи має велике значення.

Ключові слова: виховання, педагогічна соціологія, соціум, суспільна диференціація.

Вплив суспільних чинників на становлення особистості не викликає жодних заперечень. Разом зі спадковістю середовище детермінує розвиток особистості, спонукаючи її до засвоєння соціальних правил, норм і цінностей.

Дитина народжується з певним соціальним статусом, залежно від того, у якій країні чи сім'ї народилася. Це накладатиме своєрідний відбиток на її виховання. Адже, залежно від статусу батьків дитина буде прагнути до досягнення певних цілей, і в кожному конкретному випадку ці цілі будуть відрізнятися. Людина тоталітарного суспільства характеризуватиметься іншими рисами, аніж особа, яка виросла в демократичній державі. Дитина, що походить із заможної сім'ї, ставитиме перед собою інші цілі, аніж та, яка виросла в злиднях.

З огляду на це, актуальним вважаємо дослідження проблеми впливу суспільства на становлення особистості. При цьому вважаємо, що важливо проаналізувати погляди відомих педагогів щодо впливу соціуму на виховання підростаючої особи.

Становлення особистості під впливом суспільних умов завжди цікавило науковців. Зрештою проблемі становлення особистості присвячено праці Г. Батищева, Г. Волинки, В. Гордона, С. Рубінштейна, В. Струтинського, А. Хамідова та ін. Основні детермінанти становлення і життєдіяльності особистості стали предметом зацікавлень таких дослідників, як А. Здравомислов, І. Кравченко, А. Огурцов, Т. Ящук та ін.

Оскільки сучасне суспільство має структурний характер, окремими рівнями якого є суспільні класи, науковці великого значення надають суспільній диференціації. Її основами можуть бути: рівень здобутої освіти, професійний статус, суспільне становище, доходи, власність, рівень і стиль життя. Відтак розробляються проблеми як елітарності, так і маргінальності та маргінальної особистості (Є. Стариков, К. Феофанов, Н. Фролова, Т. Шанін, В. Щапінський та ін.).

Мета статті полягає в аналізі поглядів на виховання представників педагогічної соціології.

Проблема взаємодії індивіда і суспільства була актуальною ще за часів Платона, Аристотеля, Фоми Аквінського та ін. Вона й до сьогодні залишається надзвичайно актуальною. Проте період кінця ХІХ – початку ХХ ст. був надзвичайно плідним з точки зору розробки виховної проблематики з урахуванням впливу на цей процес суспільних вимог. У цьому напрямку працювали як педагоги, так і соціологи. Зокрема надзвичайної ваги означеній проблематиці надавали педагоги-реформатори, що закликали педагогіку повернення обличчям до дитини.

© Шиманська М.

Так, у праці «Століття дитини» Е. Кей писала: кожна людина з добрим серцем поспішає охоронити дитину від небезпеки. Лікарі знають, що спустошення, викликані бактеріями, є незначними порівняно з тими, що виникають внаслідок злиднів. Переобтяження працею матерів, пияцтво батьків, погані житлові умови, недостатнє харчування, спадкові захворювання, передчасна праця – усе це згодом відбивається на виснажених, кволих, покалічених тілах дітей, які лікують у лікарнях від захворювань, але не можуть захистити від згубних життєвих умов, у яких народилися і виховувалися. З певністю можна стверджувати, що суспільство само собою творить звироднїлих дітей, а потім вчиняє як тиран, що спочатку наказав позбавити людину очей, а потім бив її за те, що блудила й не могла знайти дорогу [4, с. 177].

Подібних поглядів дотримувався також З. Бернфельд – учений, що працював у галузі психоаналітичної педагогіки. Він уважав, що «існують дві системи сил, які взаємодіють при організації виховання загалом: психологічні і соціальні» [1, с. 112]. І якщо первісно превалювала вага психологічних чинників, поступово на перший план вийшов чинник соціальний. «Здається, більше немає місця для дії психічної організації на організацію виховання. Воно наче цілком визначається економічно. Те, з якою вірогідністю (64 чи 9 відсотків) народжений сьогодні хлопчик, заледве привітавши цю землю, так і помре немовлям, визначається ситуацією його народження: народився він у «берлінському Веддінгу, пролетарському пеклі», чи в Тіргартені. Цей же факт є вирішальним у тому, чи переживе він ті дитячі конфлікти, які випадають на долю однієї, першої, другої, третьої дитини, чи ті, з якими має справу член родини з восьми чи дванадцяти осіб. І ми знаємо, що ці конфлікти чинять визначальний вплив на всі тонкощі формування характеру» [1, с. 112]. Відтак педагогічний чинник часто не здатний подолати у вихованні чинник соціально-економічний.

У сучасній науці проблеми суспільного характеру і функцій виховання стають предметом досліджень низки соціологічних та педагогічних дисциплін, які у різних країнах отримали різні назви. Так, у Німеччині вживають назви «суспільна педагогіка», «соціологічна педагогіка» тощо. У польській педагогіці – «суспільна педагогіка» (уведений Г. Радлінською та її учнями) чи «соціологія виховання». У Франції прийнято термін, уведений Е. Дюркгеймом, – «соціологія освіти».

Знайчний вплив на розвиток цього напрямку мала соціологічна теорія виховання Е. Дюркгейма. Учений стверджував, що виховання є суспільним фактом, а завдання вихователя і вихованця визначаються суспільством. Творить воно прийнятий у цьому суспільстві ідеал людини, певним чином диференційований з точки зору середовища і суспільної групи, до якої належить особа.

Характер суспільних вимог до виховання забезпечує необхідну інтеграцію суспільства. Суспільство, – писав Е. Дюркгейм, – може жити лише тоді, коли між його членами існує достатня монолітність, виховання зміцнює її, прищеплюючи в душі дитини істотні подібності, яких вимагає спільне життя. Проте без певних відмінностей всяка співдія була б неможливою, виховання тому саме диференціюється і спеціалізується, забезпечуючи втримання тієї різноманітності [14].

У своїх працях Е. Дюркгейм вказував, що особа інтерналізує чинний порядок речей і пов'язану з ним систему вартостей і спільних уявлень. Присвоєні моральні засади, зокрема й ті, що стосуються виховання, на думку автора, становлять основу моделі суспільства. Водночас зміцнюють вони уклад сил, необхідних для забезпечення суспільної солідарності і збереження культурних традицій.

Соціологія виховання, яку іноді називають педагогічною соціологією, від початку існування не визнавалася типовою міжнауковою дисципліною. Її польський засновник Ф. Знанецький не ставив за мету творення дисципліни поміж двома рівноправними і якісно подібними науками, якими є соціологія і педагогіка. Соціологію виховання він виводив із загальнішої, більш розвиненої дисципліни, якою була соціологія. Вирізняв у ній чотири окремі частини: теорію суспільних дій, теорію суспільних стосунків, теорію

груп і теорію суспільних індивідів. У передмові до виданого 1930 р. другого тому «Соціології виховання» він писав: Усі чотири розділи соціології є необхідними для повного теоретичного розуміння виховних явищ; і навпаки, дослідження цих явищ забезпечує причини до всіх досліджень у соціології [13, с. 2].

Наприкінці третьої декади ХХ ст, коли Ф. Знанецький опублікував згадану працю, педагогіка, на його думку, оперувала лише технічними знаннями, запозичуючи теорію таких наук, як психологія, біологія, історія, соціологія, а також теорії знання. Поля їхньої теоретичної рефлексії не перетиналися з часто вужчою сферою педагогічної практики. Насправді з технічного знання, – доводив Ф. Знанецький, – може впливати прикладна наука, що була б на межі теоретичного та технічного знання, але у випадку сучасної йому педагогіки ту роль посередника виконували гігієна дитини зі шкільною гігієною та педагогічна соціологія. Учений писав: залежність педагогічно-філософської рефлексії над вихованням від практичних завдань не дає їй змоги піднятися над рівнем технічного знання до теоретичної науки [13, с. 77].

Проте в педагогічній соціології чітко викристалізувалися погляди на виховання як процес становлення особистості. Так, Ф. Знанецький уважав, що в усі часи, у всіх народів виховання полягає в певних діях, що здійснюються певними людьми з наміром викликати, пригальмувати чи модифікувати певні дії інших людей. Інакше кажучи, виховання є діяльністю, що прагне до здійснення впливу на людський прогрес. Усяка дія, предметом якої є людина, а наміром – вплив на прогрес людини чи викликання з її боку певної реакції, є дією суспільною [12, с. 3].

Учений звертав увагу на соціалізаційне значення соціального середовища. Середовище, в його розумінні, – це всі ті люди і соціальні групи, з якими впродовж усього життя особа стикається приватно чи публічно, безпосередньо чи опосередковано, короткочасно чи довготривало [12, с. 72]. Автор підкреслював, що кожна особа має інше суспільне середовище, з погляду на відмінні зовнішні умови, пов'язані з місцем народження і розвитку, а також з власними індивідуальними рисами. Був переконаний, що щоденні, спонтанні контакти осіб, які належать до суспільних груп, можуть мати випадковий, неефективний чи навіть небезпечний характер. Суспільні групи творять особливе виховне середовище, необхідне для підготовки кандидатів до участі в житті групи. Група домагається, аби всі, з ким особа стикається, діяли на неї у спосіб, який може дати бажані результати з погляду на її майбутню роль як члена, й утримувалися від вчинків, які могли б справити на неї небажаний суспільний вплив [там само, с. 87].

Презентована Ф. Знанецьким соціологічна перспектива розуміння виховних фактів і процесів значно вплинула на теоретиків і практиків виховання в міжвоєнний період. Характеризуючи соціологічну концепцію виховання в «Енциклопедії виховання», В. Готтліб звертався не лише до праць Ф. Знанецького, але й до поглядів Е. Дюркгейма. Виховання в соціологічному значенні визначав подібно до Ф. Знанецького – як процес перетворення осіб на членів суспільної групи, оскільки це свідомий і керований процес.

В. Готтліб писав: виховання належить до засадничих суспільних явищ, дослідження яких є основним предметом соціології [3]. З такого розуміння виховання впливало б, констатував далі, – що наука про виховання, чи педагогіка, є лише частиною науки про суспільство, чи соціології. Автор відзначав однак антиномію колективного та індивідуального виховання. Перше з них асимілює особу до суспільного життя, друге – вирізняє. У зв'язку з цим істотний вплив на розвиток педагогіки мала також психологія, але В. Готтліб стверджував, що суспільна функція і суспільна основа виховання стоять на першому плані нашої свідомості [3].

Оскільки виховання є процесом, що стосується насамперед дітей і молоді, педагогічна соціологія, – доводив В. Готтліб, – має спиратися на пізнання їхнього розвитку, а також властивостей колективного життя. Крім того має аналізувати різні середовища, в яких перебуває молоде покоління, з урахуванням їх виховних функцій. Важливим завданням педагогічної соціології називав соціологічний опис виховних

інституцій, а особливо найважливіших із них, якими є сім'я і школа. Педагогічна соціологія покликана аналізувати також структуру суспільства з погляду його виховної функції, зокрема народу, церкви, професійних, спортивних груп та ін. Учений також аналізував інші сфери зацікавлень педагогічної соціології, стверджуючи, що в ширшому вимірі ця дисципліна має втягувати на орбіту своїх зацікавлень пресу, театр, кіно і навіть такі суспільні явища, як війна, суспільний лад тощо.

Також Й. Галасінський у працях, написаних у міжвоєнний період і після війни, зосереджував увагу на суспільному підґрунті виховних процесів. Молодь формується і виховується, – констатував в одній з перших повоєнних праць, – не лише тим, що приймає на віру, і не лише тим, чого вчиться на майбутнє, але насамперед живучи й діючи в реальному середовищі, беручи участь у реалізації завдань свого народу [2]. Найповніше думки про виховання він виклав у праці «Суспільство і виховання», обґрунтувавши у ній елементи соціологічної теорії виховання. На думку, Й. Галасінського, сучасні суспільні групи щоразу більше формуються культурою, а не природою. Характеризують її специфічні ідеї, спільні уявлення. Конкуруючи між собою, групи намагаються передавати ці ідеї молодому поколінню.

Молодість, – писав учений, – це не природний фізіологічний і гормональний стан, а елемент культури, суспільна інституція. Молодість, подібно як мудрість, стать і краса, є суспільним уявленням, суспільною цінністю, які формуються по-різному, залежно від структури і культури суспільства [2, с. 39]. І далі: дослідження спільного життя дітей і молоді щоразу більше увиразнюють соціологічну точку зору, за якою поведінка особи і її розвиток стають зрозумілими у властивому суспільно-культурному контексті [2, с. 42-43].

Проте педагогічний соціологізм мав не лише прихильників, але й критиків. Наприклад, С. Волошин визнав: крайній соціологізм і середовищний детермінізм у педагогіці обмежує цілісність і ефективність свідомої виховної праці, призводить до фаталізму і педагогічного песимізму, а також до негативної ролі школи і виховання. Тим часом виховання не є процесом пасивної адаптації до наявних умов, які зі свого боку не є чимось сталим, а підлягають перманентним змінам. Середовище не лише впливає і формує людину (і не можна того впливу недооцінювати), але саме сформоване людьми, що його змінюють [14, с. 458].

Розвиток педагогіки детермінував усвідомлення багатовимірності виховних процесів. На цьому тлі народилися різні теорії та напрямки виховання – як творені в Польщі, так і зарубіжні. Перегляд таких теорій представив в одній зі своїх праць Б. Сліверський [10]. З'явилися навіть вимоги творення метатеорії виховання як однієї з субдисциплін педагогіки, яка має піддавати теоретичному аналізу різні роди педагогічних процесів, а також різні види систематичних педагогік, педагогічних течій і напрямів і бути дисципліною, що відкриває та систематизує правила й закономірності виховання, освіти і самоосвіти людини [8, с. 2].

Попри низку критичних висловлювань на адресу педагогічної соціології, сучасні педагоги, розробляючи виховну проблематику, часто стають на соціологічну точку зору. Свідченням цього є визначення поняття виховання в такий спосіб, що без проблем могли б бути схвалені соціологами. Наведемо приклади визначень понять, що стосуються виховання.

Відомий польський педагог В. Оконь стверджував: виховання – свідомо організована суспільна діяльність, що базується на виховних стосунках між вихованцем і вихователем, метою якої є здійснення очікуваних змін в особистості вихованця [7, с. 319].

Натомість Р. Міллер переконаний, що виховання становить інтервенцію в діалектичні відносини особи і світу, яка регулює їх взаємостосунки за допомогою творчої співдії суспільства і особи [5, с. 122].

Подібне визначення подає Й. Радзевич. На його думку, виховання є процесом становлення людини, насамперед через працю над собою, а також через співдію з іншими, особливо через участь у груповій співзалежності з вихователем [9, с. 7].

Зі становищем особи в суспільстві, а також ролю і завданнями, які вона має в ньому виконувати, пов'язує ідеал виховання Г. Муцинський [6, с. 28].

Отже, соціологізаторська концепція розвитку і сьогодні має своїх прихильників, які тлумачать середовище як основний чинник виховання особистості. При цьому метою виховання є передача молодим поколінням суспільно-історичного досвіду. Концепція пов'язана з особливостями соціально-економічного розвитку суспільства та тими ціннісними пріоритетами, які у ньому превалюють.

Проте за таких умов варто зважити на те, що наявність суспільних класів, які виокремлюються на основі різних ознак (наприклад, суспільного статусу, майнового стану, професійної чи етнічної приналежності тощо), спричиняють суспільну нерівність, вплив якої на становлення особ вважаємо за потрібне дослідити в подальших наукових пошуках.

Література:

1. Бернфельд З. Сізіф, або Межі виховання / З. Бернфельд. – Дрогобич : Посвіт, 2014. – 148 с.
2. Chałasiński J. Socjologiczne założenia reformy wychowania / Chałasiński J. // *Myśl Współczesna*. – 1946. – № 1. – S. 5 – 25.
3. Gottlieb W. Socjologiczna teoria wychowania / Gottlieb W. // *Encyklopedia wychowania*. – Warszawa, 1934. – S. 443.
4. Key E. Stulecie dziecka / Key E. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2005. – 193 s.
5. Miller R. Socjalizacja, wychowanie, psychoterapia / Miller R. – Warszawa : PWN, 1981. – 270 s.
6. Muszyński H. Ideał i cele wychowania / Muszyński H. . – Warszawa : WSiP, 1974. – 206 s.
7. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń W. – Warszawa : Żak, 1997. – 369 s.
8. Palka S. Kierunki rozwoju pedagogiki i ich metodologiczne konsekwencje / Palka S. // *Teoretyczne podstawy pedagogiki/ – Kraków : Uniwersytet Jagelloński, 1987. – S. 2 – 14.*
9. Radziewicz J. O samorządności uczniów w procesie wychowania szkolnego / Radziewicz J. Mirgos M. – Warszawa : Nasza Księgarnia, 1988. – 200 s.
10. Śliwerski B. Współczesne teorie i nurty wychowania / Śliwerski B. – Kraków : Impuls, 1998. – 403 s.
11. Wołoszyn S. Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie / Wołoszyn S. – Warszawa : PWN, 1964. – 820 s.
12. Znaniecki F. Socjologia wychowania. T. 1: Wychowujące społeczeństwo / Znaniecki F. – Warszawa : PWN, 1973. – 420 s.
13. Znaniecki F. Socjologia wychowania. T. 2: Urabianie osoby wychowanek / Znaniecki F. – Warszawa : PWN, 1973. – 422 s.
14. Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej. T. 3: Pedagogika i szkolnictwo w XX stuleciu / oprac. S. Wołoszyn. – Warszawa : PWN, 1966. – 532 s.

Шиманская М.

ВОСПИТАНИЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВЗГЛЯДОВ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СОЦИОЛОГИИ

Статья посвящена анализу различных точек зрения, касающихся становления личности в педагогической социологии. Проанализированы взгляды как сторонников этого педагогического направления (Ф. Знанецкий, В. Готтлиб, И. Галасиньский), так и критиков (С. Волошин). Констатируется, что несмотря на ряд критических высказываний в адрес педагогической социологии, современные педагоги, разрабатывая воспитательную проблематику, часто придерживаются социологической точки зрения. Приведен ряд определений понятия «воспитание» с точки зрения педагогической социологии, суть которых сводится к такой его

трактовке: это интервенция в диалектические отношения личности и мира, регулирующего их взаимоотношения с помощью творческого содействия общества и личности. Доказано, что общественная дифференциация вызывает общественное неравенство, влияние которого на становление личности имеет большое значение.

Ключевые слова: воспитание, педагогическая социология, социум, общественная дифференциация.

Shymanska M.

EDUCATION THROUGH THE PRISM OF THE VIEWS
OF THE PEDAGOGICAL SOCIOLOGY REPRESENTATIVES

The analysis of the different point of views concerning personality development in the social pedagogy is examined in the article. It is proved that the period of the late XIX – early XX century was extremely productive in the context of the development of educational issues taking into account the impact on the process of social demands. The educators and sociologists worked in this direction. In particular, teacher-reformers highlighted the extraordinary importance of the denoted problem and called to direct all the efforts of pedagogy towards children.

It is noted that the problems of social character and functions of education are the subject of a large number of sociological researches and academic disciplines in contemporary science. There are such terms of this approach as «social pedagogy», «sociological pedagogy» in German, «public education» or «sociology of education» in Poland. The term «sociojologie de l'education» by Emile Durkheim adopted in France. The views of pedagogical sociology supporters (F. Znanetskyi, V. Hotlib, Y. Halasinskyi) and critics (S. Voloshyn) are analyzed in the article.

It is stated, that modern pedagogue, developing educational problematic, often adheres to the sociological point of view in spite of the row of critical expressions in the address of pedagogical sociology.

It is given a number of the definitions of the notion «education» in the context of pedagogical sociology. The essence of these definitions leads to such their interpretation as «education» in the context of pedagogical sociology is an intervention in the dialect relationship of the person and world governing their relationships through the creative contribution of person and society. It is proved that social differentiation causes social disparity having a great impact in personality development.

Keywords: education, pedagogical sociology, society, public differentiation.

Рецензент: Кузьменко Ю.В.